

Vplyv svätováclavských legiend na hagiografické texty o svätých Borisovi a Glebovi

Štefan Kuruc

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.1.8-25>

The influence of St. Wenceslas legends on hagiographical texts about Saints Boris and Gleb

Abstract: *The Borisogleb and St. Wenceslas cults form the basis of ancient cultural and literary ties between the Czech lands and Kievan Rus. The work solves the question of how far texts of Czech provenance were used in the creation of hagiographic texts about the Kiev sufferers, not only as an ideological model for the justification of the cult, but also as a source of specific topos (common place), adopted in the creation of hagiographic texts. As a result of the comparison of Czech legends about St. Václav with the Narrative about Boris and Gleb is acquaintance that the author (or authors) of the Narrative knew the texts about St. Václav and used them as a template not only for the narrative plan of the story, but also by taking over specific images and sometimes whole passages, but reworked them to the realities of the place and time of the Kiev saints.*

Keywords: *Kyiv Rus. Hagiographic texts. Sufferers. Legends. Saints.*

1. Úvod do problematiky

Borisoglebský a svätováclavský kult tvoria základ starodávnych kultúrnych a literárnych väzieb medzi českými krajinami a Kyjevskou Rusou. Téma vzťahov medzi svätováclavskými a borisoglebskými textami veľmi rozsiahla a zložitá. Úlohy preskúmať ich sa ujali spočiatku najvýznamnejší vedci oboch krajín, napríklad Emilia Bahova, Josef Vašica, Alexander Vostokov, Václav Huňáček, Dmitrij Lichačev, Nikolaj Nikolskij, Marina Paramonova, Nikolaj Rozov, Roman Jakobson a mnohí ďalší. Vďaka nim sa tento problém stal jedným z kľúčových vektorov stredovekých štúdií slovanských národov. Tak záujem

o túto tematiku prekročil česko-ruský priestor, zvlášť s prepojením na problematiku ranostredovekého kultu panovníkov v Európe (Eduard Vyznavač, Olaf, Knut, Ján Vladimír, Štefan Uhorský a pod.) a rozšírili sa aj rady bádateľov: Smilja Marjanović-Dušanić, Gail Lenhoff, Jean-Pierre Arrignon a i.

Pre výrazné obohatenie vedeckého diskurzu je potrebné priamo pracovať s primárnymi prameňmi so zameraním najmä na paleografiu konkrétnych rukopisov. Taká možnosť je samozrejme viac ako zriedkavá, preto je nutné vychádzať z vydaných kritických edícií týchto textov.

Keďže vplyv kultu sv. Václava na vznik kultu Borisa a Gleba je všeobecne známy a zdokumentovaný, netreba sa ním znovu zaoberať. Otázkou ale ostáva, nakoľko pri vzniku hagiografických textov o kyjevských strastoterpcoch boli použité texty českej proveniencie nielen ako ideový vzor pre odôvodnenie kultu, ale aj ako prameň konkrétnych topos (spoločné miesto), prevzatých pri vytváraní hagiografických textov o Borisovi a Glebovi, teda či okrem obsahových podobností príbehov existujú aj konkrétne textové paralely, ktoré by potvrdzovali domnienku, že ich autori nielen poznali príbeh sv. Václava, ale mali dostup aj ku konkrétnym textom českej proveniencie. Berúc do úvahy predchádzajúci výskum a na základe edícií textov a doterajšej publikačnej bázy na túto otázku sa pokúsime nájsť odpoveď.

2. Panovník a svätec – spojenie autority

Na konci jedenásteho storočia sa v Európe upevnili kulty svätých vládcov ako legitímna forma náboženskej podpory kráľovskej autority. Osobitne zaujímavé pri štúdiu kultov svätých vládcov je pozorovať fenomén prepojenia kultov svätých s autoritou vládcov a spoločnosťou a vzájomné ovplyvňovanie týchto kultov. Vytvorilo sa tu úzke spojenie medzi svätosťou, autoritou a „kráľovskou krvou“.¹ Počas jedenásteho storočia sa naprieč Európou vynárajú kulty kráľovských mučeníkov, ktoré v slovanskom svete súvisia s nadšeným ohlasom, spojeným s rozšírením mučeníckych a mníšskych ideálov v Byzancii. Porovnávací analýza kultov panovníckych mučeníkov z jedenásteho storočia odhaľuje významné podobnosti v spôsobe formovania kultov sv. Václava, sv. Borisa a Gleba a sv. Jána Vladimíra.²

Spoločný znak pre všetky uvedené kulty vládcov je rozpoznateľný v hagiografii, kde sa spravidla sformuje *passio* nového mučeníka podľa vzoru Kristovho umučenia. V tomto zmysle o niečo neskoršie typy panovníckych mučeníkov, ako sú strastoterpci Boris a Gleb, v podstate zapadajú do rovnakého hagiografického vzoru napriek ich rôznym dátumom vzniku.³

¹ MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, Smilja. *Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia Continuity and Change*. In *Balkanica* 37, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti SANU – Balkanološki institut, 2006, s. 71. <https://doi.org/10.2298/BALC0637069M>

² MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, Smilja. *Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia Continuity and Change*, s. 73.

³ LENHOFF, Gail. *The Martyred Princes Boris and Gleb: A Socio-Cultural Study of the Cult and the Texts*. In *UCLA Slavic studies* 19, Columbus, Ohio: Slavica, 1989, s. 141.

Vo všeobecnosti, keď mali hagiografi príležitosť, používali staršie texty,⁴ napríklad staršie písané životopisy o inom svätcovi s podobným osudom. Tak bol príbeh o svätom Václavovi akýmsi vzorom nielen pre hagiografické texty aj o sv. Vladimírovi, ale najmä pre hagiografie svätého Borisa a Gleba.

Hlavným účelom legiend o svätých – mučeníkoch, ktorých zabili ich vlastní príbuzní, mal slúžiť ako príklad pre ostatných členov dynastie. Tento príklad mal ukázať, že v budúcnosti je potrebné vyhnúť sa násilným riešeniam sporov v rámci vlastnej dynastie. V oboch prípadoch, ako v prípade svätého Václava, tak aj v prípade svätých Borisa a Gleba, sú protagonisti považovaní za mučeníkov. No v kresťanskej tradícii sa pod pojmom – mučeník rozumie najmä konkrétny svätec, ktorý bol zabitý – umučení pre svoju kresťanskú vieru a presvedčenie. Napríklad pri ohlasovaní evanjelia alebo počas protikresťanských prenasledovaní a pod. Ale nič z toho sa nestalo ani v českom, ani v kyjevskom prípade.⁵

Sv. Václav, zabitý starším bratom, môže svojím skonom pripomínať kyjevskú tragédiu. Na Rusi boli život a smrť českého kniežat'a známe. Sv. Václav však predstavuje celostný obraz svätca aj bez mučeníckej smrti. Legendy o ňom sú skutočnými hagiografiami, t.j. rozprávami o živote, nielen o smrti. Samotná Václavova smrť rozhodne nemôže byť nazvaná dobrovoľnou. Keď sa naňho brat vrhá s mečom, on ho ako rytier zbaví zbrane a zrazí ho na zem a až príbehnuvší sprisahanci ho dobíjajú na prahu chrámu. Inak je to s Borisom a Glebom. Neprotivenie sa predstavuje novú národnú podobu sebaobetovania, skutočný náboženský objav novopokrsteného národa Kyjevskej Rusi.⁶

3. Strastoterpci – osobitný typ svätosti na Rusi

Pravoslávna cirkev ruskej tradície spomedzi kresťanov spravodlivého života zvlášť vyzdvihuje tých trpiteľov, ktorých život a zvlášť smrť najjasnejšie a názorne svedčí o ich hlbokoj oddanosti Kristovi. Takí trpitelia sa v cirkvi nazývajú mučeníkmi, vyznávačmi, strastoterpcami. Strastoterpcami sa v liturgických textoch označovali pôvodne mučeníci. Neskôr sa začalo používať na označenie niektorých svätcov na Rusi, ktorí neboli mučeníkmi pre Krista v priamom zmysle slova, ale zahynuli násilnou smrťou z rúk protivníkov. Takými protivníkmi môžu byť suroví ľudia, ovládnutí hnevom alebo pýchou, vzbúrenci alebo vrahovia, bojujúci za uchvátenie moci alebo jej udržanie, zvlášť aktívni bojovníci proti Bohu, (bogoborci), zakrývajúci svoje ideologicky motivované zločiny domnelou toleranciou vo vzťahu k nositeľom kresťanskej viery, napr. moskovský metropolita Filíp, zavraždený z rozkazu Ivana Hrozného v roku 1569, alebo igumen Pskovsko-Pečerského kláštora podobne zavraždený v roku 1570. Patria tu aj obeť politických nepokojov a vojen: moskovský patriarcha Hermogen († 1612) alebo moskovský metropolita Makarij († 1497). Ale vo väčšine prípadov ide na Rusi o strastoterpcov spomedzi kniežat.

⁴ ADAMOVIČ, Viktor. The Accursed Princes: Boleslaus I the Cruel of Bohemia and Sviatopolk the Accursed of Kiev: an Attempt of Comparison. In NAGIRNYI, Vitaliy (ed.). *Colloquia Russica. Series I, vol. 6: Rus' and Countries of the Latin Culture (10th – 16th C.). Publication from the 6th International Scientific Conference, Krakow, m 26 th – 28 th November 2015*. Krakow: Jagiellonian University, 2016, s. 57 – 58.

⁵ ADAMOVIČ, Viktor. *The Accursed Princes: Boleslaus I the Cruel of Bohemia and Sviatopolk the Accursed of Kiev: an Attempt of Comparison*, s. 61 – 62.

⁶ FEDOTOV, Georgij Petrovič. *Svatí staré Rusi*. Lhota: nakladatelství Pavel Mervart, 2011, s. 29.

Grécka cirkev pozná úctu svätcov-cisárov a cisárovien, ktorí sa vyznamenali v boji za ortodoxiu v čase všeobecných koncilov. V týchto prípadoch možno vidieť výraz teokratického ideálu panovania ako služby Bohu. No ruské údelné kniežatá neboli z náboženskej stránky pohľadu v tak výnimočnej pozícii ako bol byzantský cisár. Navyše hneď ako Rus prijíma grécky ideál cisárskej moci a spája ho s cárskym titulom niekdajších moskovských veľkokniežat, snahy o kanonizáciu svätca-kniežat'a sa strácajú. Nikto z moskovských cárov až po Mikuláša II. nebol kanonizovaný. Ukazuje sa teda, že kult kniežat nemá nič spoločné s ideou posvätenia panovníckej moci. Inak je tomu na západe, kde toto obdobie je poznačené pomerne častou kanonizáciou panovníkov, niekedy panovníkov-mučeníkov, aj keď tu v niektorých prípadoch ťažko prijať mučeníctvo v čistom zmysle slova.

Prvými strastoterpcami ctenými na Rusi sú Vladimírovi synovia Boris a Gleb. Boris a Gleb neboli mučeníkmi za vieru v priamom zmysle slova, ale obeťami politickej vraždy v dynastických sporoch tak, ako mnohí iní po nich (podobne ako v Čechách sv. Ľudmila a Václav). V rovnakom období bol zavraždený aj ich ďalší brat Svjatoslav, o kanonizáciu ktorého sa však nikto nezaujímal. Teda klasický model mučeníctva tu nepripadal v úvahu. Hoci v roku 1020 došlo k zostaveniu liturgických textov k úcte Borisa a Gleba metropolitom Joannom a ich sviatok bol ustanovený na 24. júla, grécki metropolití mali ťažkosť prijať ich ako svätcov. Ešte pri druhom prenesení pozostatkov v roku 1072 metropolita Georgij vážne pochyboval o ich svätosti. Preto je zrejmé, že zostavenie hagiografických spisov, podporujúcich ich uznanie za svätcov, bolo maximálne dôležité. A ak by sa medzi životným príbehom Borisa a Gleba a už kanonizovaných kniežat sv. Václava našli paralely, procesu uznania svätosti by to pomohlo.

Pamiatka Borisa a Gleba bola svojským hlasom svedomia v napätých vzťahoch medzi ruskými údelnými kniežatami tej doby, ktoré neboli regulované právom, ale iba ideou rodového staršinstva. Literárne pamiatky v podstate svedčia, že v ich prípade ide o dobrovoľné prijatie smrti v duchu obety v prospech pokoja. Vidieť tu však aj iný moment – evanjeliový – ducha pokory a uznania márnosti sveta a svetskej moci. Opis smrti je bez akéhokoľvek hrdinstva – úplne odlišný postoj, ako to u mučeníkov tohto typu býva (sv. Václav). Ide o dobrovoľnú obeť za Krista, aj keď nie za vieru v Krista. S prvkami sebaobetovania sa stretáme už Povestijach drevnej Rusi, kde sa nachádza opis mučeníctva Borisa a Gleba (Boris sa modlí pred smrťou: „Som pripravený a moja obeť je predo mnou... Prijmi moje utrpenie a pripočítaj ho ku svojmu. Ja prijímam tieto muky nie od vrahov, ale od svojho brata. Nepočítaj mu to za zlé.“ V tomto kontexte bol príklad sv. Václava pre uznanie svätosti Borisa a Gleba maximálne dôležitý. A jedným zo žriediel informácií a Václavovi mohol byť Sázavský kláštor.

4. Kontakty Čiech a Kyjevskej Rusi v 10. – 11. storočí

V Sázavskom kláštore⁷ vznikli jedny z prvých slovanských literárnych pamiatok na území dnešnej Českej republiky. Hoci po latinizácii kláštora v roku 1097 v ňom slovanská písomnosť zanikla, diela, ktoré tu vznikli, sa zachovali a prenikali ďaleko za hranice Čiech,

⁷ Najstaršie zmienky o kláštore siahajú do roku 1032. Pri jeho zrode stáli knieža Oldřich I. a (vtedy ešte pustovník) Prokop, okolo ktorého sa tu tvorila skupina nasledovníkov už asi od roku 1009. Knieža Oldřich I. v roku 1032

najmä do Rusi, s ktorou bola Sázava v úzkom kontakte. Na Kyjevskej Rusi previtalo slovanské písomníctvo a – na základe z cudziny prinesených textov – vznikali vlastné hagiografické spisy, letopisy atď. Nájdeme medzi nimi aj diela, ktoré vznikli na základe prinesených textov českej proveniencie.

Už v 10. storočí boli vytvorené všetky spoločensko-politické podmienky potrebné na rozvoj kultúrnych väzieb medzi Českom a Kyjevskou Rusou. Podľa informácií Kosmu Krakov do konca 1. storočia patrili Čechom.⁸ V prípade, že sv. Vladimír⁹ v roku 981 skutočne obsadil Przemysl a ďalšie mestá,¹⁰ mala Kyjevská Rus dokonca v rámci Haliče s českým štátom spoločnú hranicu do roku 999, kedy podľa Kosmu Krakov zaujal Mieško¹¹ a stal sa súčasťou Poľska.¹²

Už za vlády sv. Vladimíra v 10. storočí existovali diplomatické kontakty medzi Kyjevom západnými vládcami Poľska, Uhorska a Čiech.¹³ V Povesti vremennych let¹⁴ pod rokom 6504 (996) nachádzame text: „... a žil [Vladimír] v mieri s okolitými vládcami – s poľským Boleslavom, uhorským Štefanom a českým Oldřichom. A bol medzi nimi pokoj a láska.“¹⁵ Židovský cestovateľ z 10. storočia Ibrahim Ibn-Yakub píše, že obchodníci z Kyjevskej Rusi obchodovali s Krakovom a Prahou.¹⁶ Dvere boli otvorené aj pre výmenu myšlienok Západu a Východu a pre ich legendy a ostatnú literatúru, pre predmety umenia a remesiel i kultúrnych výdobytkov. Podľa Thietmara (10. – 11. storočie) na začiatku 11. storočia bol Kyjev rozľahlým mestom, kam prúdili cudzinci, okrem iných aj „Latíni“. Koncom 11. storočia Vladimír Monomach „vítal zahraničných hostí s úctou“ a chcel, aby jeho deti napodobňovali svojho otca, ktorý ovládal 5 jazykov, keďže „... preto dostáva česť z iných krajín“, a to prináša rešpekt a úctu u cudzincov.¹⁷

túto komunitu povýšil na benediktínsky kláštor. Sázavský kláštor je považovaný za stredisko slovanskej vzdelanosti.

⁸ *Kosmova kronika česká*. Praha: Kosmas, 1972, s. 56.

⁹ Vladimír I. Sviatoslavič Veľký (starorusky: Володимиръ Святославичъ, po rusky: Владимир I Святославич) (* 960, Budutino – † 15. júl 1015, Berestovo) knieža Kyjevskej Rusi od roku 978 (podľa iných zdrojov od roku 980), iniciátor pokrstenia Staroruského štátu. Známý je aj ako Vladimír Svätý (Владимир Святой), v cirkevných dejinách aj ako Vladimír Krstiteľ (Владимир Креститель) a ruských a ukrajinských bylinách ako Vladimír Krásne Slniečko (Владимир Красное Солнышко).

¹⁰ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*. Санкт-Петербург: Наука, 1996, s. 175.

¹¹ Mešek I. alebo Mieško I. (poľ. Mieszko I; * asi 935 – † 25. máj 992) bol poľské knieža z dynastie Piastovcov.

Považuje sa za zakladateľa poľského štátu v oblasti Veľkopoľska (s hlavným mestom Hnezdno) a je jeho prvým historickým vládcom – mena jeho legendárnych predchodcov (Ziemonislav, Lešek, Ziemovit a Piast) boli uvedené až v 12. storočí prvým poľským kronikárom, známym ako Gallus Anonymus. V roku 966 Mešek I. prijal kresťanstvo a oženil sa s Doubravkou z rodu Přemyslovcov, dcérou českého kniežat'a Boleslava I.. Získal Sliezsko a časť Pomoranska. Bol otcom prvého poľského kráľa Boleslava I. Chrabrého.

¹² *Kosmova kronika česká*, s. 56.

¹³ НИКОЛЬСКИЙ, Николай Константинович. К вопросу о следах мораво-чешского влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. In *Вестник Академии Наук СССР*, 1933, č. 8 – 9, s. 14.

¹⁴ Rozprávanie o dávných časoch (iné názvy: *Povešť dávných liet*, *Povešť vremionnych let*/*Povešť vremennych let*, *Nestorov letopis*, *Nestorova kronika*, *Prvý letopis ruský*, *Kyjevský letopis*, *Staroruská kronika*, *Povešť z dávných čias*, *Роціатоchný ruský letopis*, *Povešť o zašlých časoch*; rus. *Повесть временных лет*, *Первоначальная летопись*, *Несторова кроника*) je jedno zo základných diel stredovekej ruskej a slovanskej literatúry a historiografie, najstarší známy letopis na území Kyjevskej Rusi. Je nazvaný podľa incipitu (prvých slov textu), ktoré znejú: „Se povesti vremiannych let, otkudu jest' pošla Ruskaja zemlja, kto v Kijeve nača perveje kňazati i otkudu Ruskaja zemlja stala jest'“.

¹⁵ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 193.

¹⁶ ИКОННИКОВ, Владимир Степанович. *Опытъ русской исторiографiи. Томъ второй. Книга первая*. Киев: Тип. Императорского Унивверситета св. Владимира, 1908, s. 157.

¹⁷ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 240.

Povešť vremenných let svědčí o znalosti zeměpisu západných Slovanů, o kterých se nachází množství zpráv. Například, když při opisu osídlení národů autor připomíná i Čechy: „O mnoho letů později usadili Slované podél Dunaje, kde je nyní země uherská a bulharská. Tě Slované se rozšířili... usadili se na řece jménem Morava a volali ich Moravania, jiní se nazývali Čechmi.“¹⁸ V Poučení Vladimíra Monomacha, které je do Pověsti vremenných let Vladimír Monomach připomíná, že ho Sviatoslav poslal do Polska, došel až do „Českého lesa“, a zdržel se v tom kraji čtyři měsíce.¹⁹

Okrem geografickej blízkosti zohral úlohu aj jazykový faktor. V čase vzniku legiend o sv. Václavovi a legiend o sv. Borisovi a Glebovi na území Čech, existoval svojrázny západno-východný biritualizmus – obe liturgie, latinská i byzantská, existovali vedľa seba súčasne, čo prinášalo istý latinsko-slovanský bilingvismus. Až do konečného rozkolu cirkvi koncom 11. storočia české krajiny, podobne ako Rus, boli ovplyvnené západorímskou kultúrou aj východnou – byzantskou. To poskytlo ideálny predpoklad vzniku slovansko-latinskej prekladateľskej školy, ktorá mohla zohrať veľmi dôležitú úlohu vo vzťahu medzi európskou a latinskou kultúrou a svetom východných Slovanů používajúcich cirkevno-slovanský jazyk. A práve tieto, nielen kvôli potrebám slovanských štátů rôznej kultúrnej orientácie, ale aj z dôvodu potreby existencie vzťahův medzi západorímskou kultúrou a pápežstvom s Kyjevskou Rusou. Spájajúce cesty týchto kontaktův prechádzali cez územia západných Slovanů, vrátane Čech a Moravy.²⁰

Je známe, že pozdĺž obchodnej diaľnice Mohuč-Rezno-Praha-Vratislav-Krakov-Kyjev sa realizovali nielen ekonomické vzťahy územia Rýna a Dunaja s územiami Vltavy, Odry, Visly a Dnepra, ale aj politické a kultúrne prepojenia politických vzťahův v týchto oblastiach. Napríklad, prvý kostol svätého Václava na Waweli v Krakove vznikol okolo roku 1020, krátko po tom, ako sa stal Krakov biskupstvom. V roku 1038 ho vypálilo české knieža Břetislav I. a bol potom prestavaný na kostol sv. Gereona, ktorého zvyšky sú zachované v západnom hradnom krídle. Druhá katedrála svätého Stanislava a svätého Václava, tzv. Hermannov dóm, vznikla v rokoch 1090 až 1142.²¹

Príkladom môže byť napríklad aj tá skutočnosť, že prvé pápežské a cisárske listy na kyjevský veľko-kniežací dvor boli doručované vyslancami českých, poľských a uhorských panovníkov.²² Slovansky cirkevný a literárny jazyk bol jediným spisovným jazykom slovanských kmeňův, zahŕňal všetku masu slovanského sveta a prejavoval sa ako mocný činiteľ slovanskej kultúrnej jednoty a slovanskej identity. Teda ľud, jeho jazyk a cirkev v cirkevnej slovančine sú vzájomne prepojené. Na rozdiel od používaných latinských a gréckych jazykov v bohoslužbách bola cirkevná slovančina ľudovým jazykom, alebo skôr transnacionálnym jazykom spolu s rodným jazykom každého Slovana.

¹⁸ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 144.

¹⁹ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 240.

²⁰ HUNÁČEK, Václav. K nejstarším vztahům česko-ruským. In *Československo-sovětské vztahy 1*. Praha: Universita Karlova, 1972, s. 158 – 199.

²¹ FIRLET, Janusz – PIANOWSKI, Zbigniew. Początki katedry krakowskiej w świetle badań archeologicznych do roku 1995. In KUCZMAN, Kazimierz – DARANOWSKA-ŁUKASZEWSKA, Joanna (ed.). *Katedra krakowska w średniowieczu. Materiały sesji Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki*. Kraków: Dejot, 1996, s. 25 – 40.

²² HUNÁČEK, Václav. K nejstarším vztahům česko-ruským, s. 158 – 199.

Česko-kyjevské kontakty nepochybne podporovali medzi-dynastické manželstvá. V rozpore s pokynmi gréckych kyjevských metropolitov (po roku 1055) väčšina manželstiev v 10. medzidynastické manželstvá 12. storočí spájala kyjevské kniežatá so západnými a záposlovanskými dynastiami – tieto manželstvá, samozrejme, nemohli zostať bez stopy v procese prenikania západnej kultúry na Rus. Každá „diplomatická“ novomanželka prišla na dvor svojho budúceho partnera s početnou družinou, v ktorej duchovenstvo zohrávalo významnú úlohu ako jediný nositeľ rano-stredovekej vzdelanosti. Na druhej strane prezentovali nielen veľkosť a zásluhy nimi zastupovanej dynastie, ale šírili aj slávu svojich domácich svätcov, v prvom rade príslušníkov panovníckeho rodu. Ak uveríme slovám kronikára, že najstarší syn sv. Vladimíra Svätého Vyšeslav Novgorodský pochádzal z českej matky²³ (a niektoré zdroje tvrdia, že Vladimírove dve manželky boli Češky), možno konštatovať, že medzi Kyjevskou Rusou a Čechami boli dynastické manželstvá ešte pred oficiálnou christianizáciou Ruska. A v 11. a 12. storočí rodinné väzby Rurikovičov a Přemyslovcov sú prezentované bohato.²⁴

Následne sa k „diplomatickým“ manželstvám pridali rodové vzťahy medzi Rurikovičmi a českými Přemyslovcami „z pohľadu“ Borisa a Gleba, a síce sobášom Vladislava Hermana, syna Kazimíra I. Obnoviteľa a Dobronegy Kyjevskej,²⁵ sestry sv. Borisa a Gleba a Judity (Jitky, 1056/58 – 1086), dcéry Vratislava II.²⁶ Vratislav II. sa ženil sa Adletou (Adelheidou), praneterou Borisa a Gleba,²⁷ a po jej smrti so Svatavou (Svjatoslavou), vnučka sv. Vladimíra a neterou sv. Borisa a Gleba²⁸, dcérou ich sestry Dobronegy Kyjevskej (zaiste dobre oboznámenou s históriou prvých ruských svätcov). A v roku 1085 sa Svatava (Svjatoslava),²⁹ ako manželka Vratislavova II. stala prvou českou kráľovnou. A práve jej korunovácia pravdepodobne poslúžila ako vhodná príležitosť na prenesenie časti relikvií prvých ruských mučeníkov do Čiech (pravdepodobne najskôr na Vyšehrad, potom na Sázavu)³⁰ so sprievodnými textami ich legendy.

Zmienku o relikviách sv. Borisa a Gleba v Sázavskom kláštore nájdeme (ako interpoláciu) v Kosmovej kronike: „V roku od narodenia Krista 1095 ... 14. júna ctihodný Kosmas ôsmy biskup svätého kostola pražského, posvätil oratórium v Sázave, ktoré postavil opát Božetěch... 16. novembra boli posvätené dva oltáre v jednom z nich na pravej strane sú relikvie sv. Gleba a jeho druha.“³¹ Tento záznam naznačuje, že kanonizácia

²³ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 174.

²⁴ ФЛОРОВСКИЙ, Антоний Васильевич. *Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X-XVIII вв)*. Praha: Nakladatelství slovanskeho ustavu, 1935, s. 58 – 72; HUŇÁČEK, Václav. K nejstarším vztahům česko-ruským. In *Československo-sovětské vztahy 1*. Praha: Universita Karlova, 1972, s. 11 – 31.

²⁵ BALZER, Oswald. *Genealogia Piastów*. Kraków: Avalon, 2005, s. 160 – 165; JASIŃSKI, Kazimierz. *Rodowód piastowskich Piastów*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2004, s. 131 – 139; WISZEWSKI, Przemysław. *Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008, s. 518 – 519.

²⁶ Vratislav II. (* okolo 1033 – † 14. január 1092) bol olomoucký údelný knieža a české knieža (v r. 1061 – 1085), od r. 1085 prvý český kráľ z rodu Přemyslovcov, syn kniežat'a Břetislava I. a Judity zo Schweinfurtu.

²⁷ Adléta byla dcérou uhorského krále Ondřeja I. Identita jej matky nie je bez otázok. Niektorí historici tvrdia, že ňou bola Anastázia Rurikovna, dcéra veľkokniežat'a Jaroslava Múdreho (okolo 978 – 1054) a Ingegerdy Švédskej (okolo 1000 – 1050).

²⁸ Svatava bola dcérou poľského kniežat'a Kazimíra I. a jeho manželky Dobronegy Kyjevskej, dcéry sv. Vladimíra I. a po prababičke Dúbravke bola spriaznená s Přemyslovcami.

²⁹ BALZER, Oswald. *Genealogia Piastów*, s. 107 – 108.

³⁰ HUŇÁČEK, Václav. *K nejstarším vztahům česko-ruským*, s. 31.

³¹ *Kosmova kronika česká*. Praha: Kosmas, 1972, s. 145.

a uctievanie svätých Borisa a Gleba bolo v Čechách známe a svätých západné kresťanstvo vnímalo ako mučeníkov z doby cirkevnej jednoty (pred schizmou v roku 1054).

Táto udalosť je veľmi zaujímavým uzatváracím faktorom okruhu česko-ruských kultúrnych spojení:³² české hagiografické diela mali vplyv na vznik legiend o Borisovi a Glebovi a v roku 1095 na prenesenie relikvií ruských mučeníkov do Čiech. Pravdepodobne zo Sázavského kláštora, ktorý od svojho založenia v rokoch 1032 – 1033 až do roku 1096 udržiaval tradíciu bohoslužby a písania v slovanskom jazyku, Kyjevská Rus prevzala prevažná časť textov venovaných sv. Václavovi.³³

Na konci 11. storočia existovalo úzke spojenie medzi sázavským kláštrom a Kyjevom resp. Kyjevsko-pečerskou lavrou.³⁴ Nemožno vylúčiť, že sa v 11. storočí cyrilika objavila v Čechách spolu s tradičnou hlaholikou pod kyjevským vplyvom. Do Česka sa dostali cyrilské rukopisy, napríklad časť remešského evanjelia, Kyjevská služba Borisovi a Glebovi a možno aj ďalšie ruské diela tej doby (avšak predchádzajúci opačný prúd vplyvu, t. j. z Česka na Rus, bol oveľa intenzívnejší).³⁵

Na východný vplyv zrejme ukazuje pre Čechy nezvyčajná dispozícia kostola sv. Kríža (v podobe gréckeho rovnoramenného kríža, typ. tetrakoncha), vybudovaný v rokoch 1061 – 1070 v severnej záhrade sázavského kláštora slovanskými mníchmi po návrat z vyhnanstva.

Tieto kontakty Sázavského kláštora s Kyjevsko-pečerskou lavrou podporujú názor R. Jacobsona o priamej ceste prenikania českých cirkevno-slovanských pamiatok na Rus priamo a nie sprostredkované južnoslovanskou cestou.³⁶ Po jazykovednom preštudovaní textu najstaršej slovanskej legendy o sv. Václavovi na Rusi, M. Weingart urobil dôležitý záver, že text prišiel na Rus obchádzajúc južných Slovanov, najmä Bulharsko³⁷ a Jacobson píše, že české texty sa na Rus iste nedostali cez Bulharsko, ale priamo, pretože stopy českého literárneho vplyvu do bulharčiny sú len nepatrné, čo je obzvlášť nápadné v porovnaní s početným českými vplyvmi v ruskom literárnom dedičstve.³⁸ Tento názor podporuje skutočnosť, že po vzniku uhorského štátu územia Západných Slovanov stratili priamy

³² РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности. Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы*. Москва: Наука, 1970, s. 14.

³³ ПАРАМОНОВА, Марина Юрьевна. *Святые правители Латинской Европы и Древней Руси: сравнительно-исторический анализ ваплавского и борисоглебского культов*. Москва: ИВИ РАН, 2003, s. 18.

³⁴ Pôvodne išlo o komplex jaskýň, v ktorých sa usádzali mníši, preto sa aj nazýva Pečerská (teda doslova jaskynná, stsl. пещера = jaskyňa) lavra. Dnes sú tieto jaskyne pospájané do dvoch veľkých celkov – blízkych a vzdialených jaskýň (pešcer) – dlhých úzkych podzemných chodieb podobných katakombám.

Monastier bol založený roku 1051 pustovníkmi prepodobnými Teodózom a Antonom (Pečerskými) za vlády Jaroslava Vladimiroviča na južnom okraji Kyjeva na vysokom brehu rieky Dneper. Stal sa centrom kultúry a duchovného života Kyjevskej Rusi.

³⁵ JAKOBSON, Roman. Český podíl na církevněslovanské kultuře. In *Co daly naše země Evropě a lidstvu 1*. Praha: Evropský literární klub, 1939, s. 22 – 45.

³⁶ Tradičný pohľad na monopolné vplyvy byzantsko-južných Slovanov na starú ruskú literatúru zastáva Serebrjanskij. Naproti tomu Vašica a Rozov preferujú priamy prenos pamiatok z Čiech na Rus. ВАШИЦА, Иосиф et al. Каковы были связи древней русской литературы с литературами западных славян? In ГУДЗИЙ, Николай Каллиникович et al. (ed.). *Сборник ответов на вопросы по литературоведению (IV Международный съезд славистов)*. Москва: АН СССР, 1958, s. 7 – 10; РОЗОВ, Николай Николаевич. Из истории русско-чешских литературных связей древнейшего периода. In ЛИХАЧЕВ, Дмитрий Сергеевич (ed.). *Труды Отдела древнерусской литературы АН СССР. том 23*. Ленинград: Наука 1969, s. 71 – 85.

³⁷ *Svatováclavský sborník*. Vydaný na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého 1. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934, s. 9 – 962.

³⁸ JAKOBSON, Roman. *Český podíl na církevněslovanské kultuře*, s. 30.

kontakt s Bulharskom, zatiaľ čo Kyjevská Rus s ním hraničili priamo, udržiavali sa priateľské a možno spojenecké vzťahy (sobášna politika). O tom, čo je medzi Prahou a Kyjevom, existovali spôsoby priamych vzťahov, o čom svedčí aj to, že v byzantských kalendáriách sa sviatok sv. Václava vôbec neobjavuje.³⁹

5. Prienik svätováclavského kultu na Kyjevskú Rus

Za čias Jaroslava Múdreho (1016 – 1054) vzdelanosť na Rusi rástla: zo slovanských krajín získavali a hromadili pôvodné a preložené knihy, začala miestna prekladateľská činnosť. A pretože vtedy bolo na Rusi ešte málo vyškolených prekladateľov, „dovážali“ sa nielen hotové preklady, ale niekedy sa dovážali aj prekladatelia, možno aj z Čiech.⁴⁰ Letopis vrchných let uvádza k roku 6545 (rok 1037) správu o vzdelávacích aktivitách Jaroslava, ktorý zhromažďoval veľa prekladateľov, ktorí prekladali z gréčtiny do slovanského jazyka.⁴¹ Z iniciatívy Jaroslava sa mohli nielen zhromaždiť a preniesť grécke, ale aj knihy latinské (ktoré autor na začiatku 12. stor. po rozdelení cirkví radšej nespomenul, pretože boli na Rusi vnímané ako heretické), a ktoré prišli na Rus z Poľska alebo cez Poľsko z Česka.

Prenikanie českých cirkevnoslovanských pamiatok na Rus má veľký význam nielen pre ruskú literatúru, ale aj pre českú, pretože po latinizácii Sázavského kláštora v roku 1097 zostala prevažná väčšina cirkevnoslovanských textov českého pôvodu zachovaná v iných slovanských oblastiach, predovšetkým v Rusku (Dialógy Gregora Veľkého, Nikodémovo evanjelium a mnohé legendy o západných svätých, ale najmä 1. a 2. slovanské svätováclavské legendy, ktorých text sa na území v Čechách nezachoval).⁴² Ako naznačujú nepriame dôkazy ešte pred založením sázavského kláštora na Rusi existovali, ak nie priamo konkrétne české pamiatky, potom nepochybne aspoň tradícia založená na českej cirkevnoslovanskej spisbe.

Sázavský kláštor bol založený okolo roku 1032 a už v roku 1036 dal Jaroslav Múdry svojmu synovi meno Vjačeslav (Václav).⁴³ Nie je možné presne určiť, či sa meno Jaroslavovho syna viaže k osobe sv. Václava alebo rodinným zväzkom s českou dynastiou, ale tento fakt nepriamo naznačuje jednu z už spomínaných trás prieniku svätováclavského kultu na Rus cez medzi-dynastické kontakty.

Avšak túto skutočnosť možno považovať za dôkaz, že v tom čase na Rusi bola úcta k českému svätcovi už zavedená, vzhľadom na to, že existovali zodpovedajúce liturgické texty (napríklad kánon k sv. Václavovi, ktorého najstarší ruský zápis pochádza z rokov 1095 – 1097, a pravdepodobne aj legendy, ktoré mu predchádzali).⁴⁴ Oficiálne

³⁹ ИЛБИН, Николай Николаевич. *Летописная статья 6523 года и её источник*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1957, s. 51.

⁴⁰ ЛАНЦЕВА, Анна Михайловна. Культ святого Вацлава: чешская идентичность и христианская универсальность. In *Вестник славянских культур*, 2014, roč. 33, č. 3, s. 64.

⁴¹ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 204.

⁴² ВАШИЦА, Иосиф et al. Каковы были связи древней русской литературы с литературами западных славян? In *Сборник ответов на вопросы по литературоведению (IV Международный съезд славистов)*, Москва: Изв. АН СССР, 1958, s. 7 – 10; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*. Москва: Наука, 1970, s. 10.

⁴³ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Повесть временных лет*, s. 203.

⁴⁴ РОГОВ, Alexandr Ivanovič. Slovanské legendy z doby vzniku českého státu a jejich osudy na Rusi. In BLÁHOVÁ, Emilie et al. (ed.). *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*.

zavedenie kultu nového svätca do cirkevnej praxe predchádza šírenie tradície o ňom, takže prienik legendy o sv. Václavovi na Rus možno zaradiť do obdobia od polovice 10. až do polovice 11. storočia a neskôr.⁴⁵

To, že svätý Václav a svätá Ľudmila boli uctievaní aj v Čechách prostredníctvom slovanskej bohoslužby a že o nich boli písané legendy v cirkevnoslovanskom jazyku, bolo dôvodom rozšírenia ich kultu na Kyjevskej Rusi už na samom začiatku 11. storočia.⁴⁶ Spolu s kultom prenikol na Rus celý súbor svätováclavských pamiatok, napísaný v cirkevnej slovančine. A práve vďaka tomu sa tieto pamiatky zachovali dodnes, lebo v Čechách ich stopy po nadobudnutí prevahy latinčiny na konci 11. storočia sa stratili.

Ruské duchovné vedomie prijalo sv. Václava a Ľudmilu za svojho: v 16. storočí metropolita Makarius zahrnul legendu o sv. Václavovi v Četiji Mineji a v 17. storočí už boli uctievaní ako svätí Rusi – Proložný život sv. Václava a legenda o prenesení jeho relikvie boli zaradené do zbierky s názvom Rozprávania o ruských svätých divotvorcoch.⁴⁷ Knieža Václav je v pravoslávnej cirkvi uctievaný ako svätý dodnes ako sv. Václav Český; jeho pamiatka sa slávi 11. októbra (28. septembra juliánskeho kalendára), a tiež 17. marca (4. marca) – deň prenesenia relikvií z Boleslavy do Prahy.

Svätí Boris a Gleb

Praha: Vyšehrad, 1976, s. 24 – 25. РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 20 – 21.

⁴⁵ ФЛОРОВСКИЙ, Антоний Васильевич. *Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X – XV вв.)*. Praha: Nakladatelství slovanskeho ústavu, 1935, s. 120 – 142.

⁴⁶ VAŠICA, Josef. Raný kult českých svatců v cizině. In *Co daly naše země Evropě a lidstvu 1*. Praha: Evropský literární klub, 1939, s. 53 – 60.

⁴⁷ РОДОССКИЙ, Алексей Степанович. *Описание 432-х рукописей, при надлежащих Санкт-Петербургской духовной академии и составляющих её первое по времени собрание*. Санкт-Петербург: Тип. А.О. Башкова, 1893, s. 276 – 277; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 30; РОГОВ, Александр Иванович. *Slovanské legendy z doby vzniku českého státu a jejich osudy na Rusi*, s. 36.

6. Vecné paralely textov o sv. Václavovi a sv. Borisovi a Glebovi

Ľudmile a jej vnukovi Václavovi, prvý svätec Čiech, navyše z panujúceho rodu, v dejinách cirkvi na Rusi zodpovedajú kňazná Oľga a jej vnuk Vladimír. Autori, oboznámení s legendami o svätom Václavovi a Rozprávaním o Borisovi a Glebovi, si nemohli nevšimnúť zjavné podobnosti historickej situácie v Čechách a na Rusi. A hoci sa boj o moc panovníckych rodov v tej dobe končil neraz bratovraždou, ktorá nebola v tých časoch vôbec nezvyčajná, v týchto prípadoch mala svoje vážne dôsledky. Tieto udalosti sa stali impulzom k počiatkom kultu svätých kniežat-strastoterpcov, ktoré nadobudli širokú popularitu a politický a ideologický význam. Posmrtné zázraky prítomné v Rozprávaní o Borisovi a Glebovi a v druhej svätováclavskej legende, predstavujú Borisa a Gleba, rovnako ako Václava, ako ideál spravodlivého kniežat'a a poukazujú na to, že tieto literárne diela sú úzko spojené. Taktiež bola zrejma podobnosť „rodinnej“ situácie: babička – kresťanka a jej vnuk, upevňujúci kresťanstvo v krajine. Okrem toho prebiehali udalosti svätováclavských legiend takpovediac, v susednej a nielen geograficky blízkej slovanskej krajine.

Podľa niektorých autorov uvedené skutočnosti majú význam len formálnych, vonkajších zhôd, preto je pravdepodobné, že vytvoria len ilúziu podobnosti kultov a pokiaľ sa neodhalí vnútorný obsah tejto podobnosti, nemožno vzájomný vplyv dokázať.⁴⁸ Iní výskumníci však veria, že tieto paralely dokazujú ich vplyv.⁴⁹ Postavenie druhých sa zdá opodstatnenejšie, pretože podobnosť životných príbehov a následne kultov, sú veľmi zreteľné.

Kanonizácia Borisa a Gleba si vyžiadala spísanie ich životopisu. Autor však slepo nenapodobňoval byzantské hagiografické texty, ktoré boli už na Rusi známe a prekladané.

Ako príklady vplyvu pamiatok českého pôvodu je možné uviesť vplyv druhej slovanskej legendy o svätom Václavovi na legendu Nestora o Teodóziovi Pečerskom; vplyv príbehu o svätej Ľudmile na rozprávanie letopisov o kňaznej Olge; vplyv prvej slovanskej legendy o sv. Václavovi na Rozprávanie o oslepení kniežat'a Vasil'ka Terebovlského v Ipatievskom letopise, na Rozprávanie o zabití Andreja Bogoľubského, Proložný život sv. Oľga, a samozrejme aj na Rozprávanie Borisovi a Glebovi.⁵⁰

Autor anonymného Rozprávania o Borisovi a Glebovi dobre poznal veľa preložených byzantských legiend – aspoň čo sa týka štylistických črt.⁵¹ Pred domácim autorom

⁴⁸ ПАРАМОНОВА, Марина Юрьевна. Святыя правители Латинской Европы и Древней Руси: сравнительно-исторический анализ вацлавского и борисоглебского культов. Москва: ИВИ РАН, 2003, s. 14.

⁴⁹ VAŠICA, Josef. *Raný kult českých světců v cizině*, s. 53 – 60; ИЛЬИН, Николай Николаевич. *Летописная статья 6523 года и ее источник (Опыт анализа)*. Москва: Издательство АН СССР, 1957, s. 36 – 70; РОГОВ, Александр Иванович. *Slovanské legendy z doby vzniku českého státu a jejich osudy na Rusi*, s. 11 – 39; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*. Москва: Наука, 1970, s. 5 – 33; JAKOBSON, Roman. *Český podíl na církevněslovanské kultuře // Co daly naše země Evrope a lidstvu*. Praha: ELK, 1998, s. 22 – 45.

⁵⁰ MATHAUSEROVÁ, Světlá. *Cestami staletí : systémové vztahy v dějinách ruské literatury*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 46 – 56; РОГОВ, Александр Иванович. *Slovanské legendy z doby vzniku českého státu a jejich osudy na Rusi*, s. 33 – 36; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 29 – 30.

⁵¹ БУГОСЛАВСКИЙ, Сергей Алексеевич. *Текстология древней Руси 2. Древнерусские литературные произведения о Борисе и Глебе*. Москва: Издательство Языки славянских культур, 2007, s. 16 – 17.

však stála ťažká úloha – prispôsobit' ideálne literárne obrazy a štylistiku byzantských textov duchu Rusi a neraz aj domácim ľudovým poetickým motívom.⁵²

7. Textové paralely hagiografií sv. Václava a sv. Borisa a Gleba

Pri porovnaní textov o Václavovi a Borisovi a Glebovi upúta pozornosť literárna štruktúra legiend a rozprávania, ktoré sú takmer totožné v línii príbehu. Tiež zhoda mnohých detailov nenecháva ani tieň pochybností o predlohe pre autora Rozprávania. Zároveň aj celkové prostredie udalostí bolo majstrovsky prispôsobené udalostiam okolo Borisa a Gleba. Nejde tu o jednoduché preberanie, ale o majstrovské prepracovanie textov o Václavovi.⁵³

Po úvodnej fráze „Pane, žehnaj, otče“, charakteristickej pre väčšinu hagiografických spisov východnej tradície, autor v krátkosti predstaví rodinu kniežat'a Vladimíra a naratívny plán je blízky prvej slovanskej svätováclavskej legende. Podľa rozsiahlych genealogických údajov o pôvode sv. Vladimíra (jeho starého otca Igora) možno súdiť o znalosti autora druhej slovanskej svätováclavskej legendy, v ktorej rozprávanie začína od starého otca Václava – kniežat'a Bořivoja.⁵⁴ Motív vyhnanstva pod vplyvom neláskavých poradcov v Rozprávaní pripomína vyhnanie Drahomíry v Prvej slovanskej svätováclavskej legende.⁵⁵

Obidva texty pripisujú vražedné sprisahanie zlým radcom Sviatopolka a Boleslava. V rozprávaní je jasné podnecovanie zlých ľudí z Borisovej reči a v Prvej slovanskej svätováclavskej legende Boleslavových na bratovraždu nahovorili veľmoži, nespokojní s Václavom.⁵⁶ Všetci hrdinovia, Václav, Boris aj Gleb, predvídali svoje mučenie a čakali naň, túžiac prijať mučenícku korunu z Božích rúk.⁵⁷ Aj v Rozprávaní, aj v Prvej slovanskej svätováclavskej legende chvália sa cnosti svätých.⁵⁸ Kvôli vykonaniu vraždy Sviatopolk zadržáva Borisa, ktorý sa rozhodol odísť, podľa Prvej slovanskej svätováclavskej legendy Boleslav robí to isté.⁵⁹ Ako v Rozprávaní, tak aj v Prvej slovanskej svätováclavskej legende

⁵² ОРЛОВ, Александр Сергеевич et al. (ed.). *История русской литературы 1*, Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1941, s. 316.

⁵³ ИЛЫН, Николай Николаевич. *Летописная статья 6523 года и ее источник (Опыт анализа)*. Москва: Издательство АН СССР, 1957, s. 53 – 54.

⁵⁴ РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*. Москва: Наука, 1970, s. 88.

⁵⁵ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*. Санкт-Петербург: Наука, 1999, s. 171.

⁵⁶ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*. Москва: Художественная литература, 1978, s. 281, 283; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2*, s. 171.

⁵⁷ РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 94 – 95; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 281, 283, 285.

⁵⁸ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 269, 171; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 283.

⁵⁹ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 171; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 283.

sa sprisahanie na bratovraždu odohráva v dvoch fázach: na prvom stretnutí Sviatopolk/Boleslav so sprisahancami diskutovali o samotnom nápade a na druhom o plánovanej realizácii.⁶⁰ Podnecovanie diabla k bratovražde nachádzame v Rozprávani aj v Prvej slovanskej svätováclavskej legende Vostokovského redakcie i Druhej slovanskej svätováclavskej legende chvália sa cnosti svätých.⁶¹ V Rozprávani sa Sviatopolk porovnáva s Kainom – je „druhým Kainom“ – čo je doslovne zodpovedá Kristiánovej legende.⁶² Sám autor Rozprávania poukazuje na výrazný vplyv Prvej slovanskej legendy, nepriamo označujúc svoju literárnu predlohu – Boris pred smrťou spomína na smrť svätého Václava.⁶³ Aj Václava aj Borisa upozorňovali na hroziace nebezpečenstvo – to isté nachádzame v prípade Gleba, ktorého varoval Jaroslav.⁶⁴

Podľa Prvej svätováclavskej legendy a Kristiánovej legendy Václav zomiera po tom, ako sa zúčastnil na rannej bohoslužbe. Podľa Rozprávania Boris zomrel skoro ráno na Alte, kde nebolo kostola, preto sa v noci pred smrťou zúčastnil na bohoslužbe, slúženej s kňazom v stane. Vrahovia čakajú, kým sa bohoslužba skončí – rovnako ako Boleslav čaká na Václava, ktorý sa za úsvitu ponáhlal do chrámu na ranné ofícium.⁶⁵ Ľudmila, pripravujúca sa na mučenie, sa zúčastnila na omši, vyspovedala sa a prijala sv. prijímanie; vrahovia k nej vtrhli neskoro večer. Opis vrahov, ktorí sa blížili k Borisovi,⁶⁶ bol ovplyvnený opisom sprisahancov blížiacich sa k domu Ľudmily.⁶⁷

V oboch tradíciách sa usmrtenie svätca deje v podobnej situácii: v Rozprávani Boris, ktorý sa predtým modlil, bol zranený v stane, vybehol von, kde po modlitbe odovzdal svoju dušu Bohu. A v prvej slovanskej svätováclavskej legende Václav dostal bratovražedný smrtiaci úder pri bráne kostola, keď sa chystal vstúpiť do kostolných dverí.⁶⁸ Aj v Rozprávani aj v Druhej slovanskej svätej legende verný a milovaný služobník (Juraj

⁶⁰ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*. Санкт-Петербург: Наука, 1999, s. 171, 173.

ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 283, 285.

⁶¹ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 171, 173; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 94; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 285, 291.

⁶² РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*. Praha: Ladislav Kuncic, 1921, s. 37; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 285, 297.

⁶³ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 285.

⁶⁴ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 171; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 287, 291.

⁶⁵ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 287; РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*, s. 17 – 18.

⁶⁶ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 287.

⁶⁷ РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*. Praha: Ladislav Kuncic, 1921, s. 17 – 18; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 173; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 287, 289.

⁶⁸ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 173; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 287, 289.

a Podiven) hynie rukami vrahov jeho pána. Opis modlitby a očakávania smrti Borisom, keď ho vrahovia napadli je podobný opisu posledných minút Ľudmilinho života.⁶⁹ Výzva Gleba na dokončenie zamýšľanej vraždy, adresovaná útočníkom je podobná predsmrtnému dialógu Václava.⁷⁰ Označenie dátumu smrti Borisa zodpovedá označeniu dátumu smrti Václava v Druhej slovanskej Svätovaclavskej legende (na základe latinskej Kristiánovej legendy). Pozoruhodný je spôsobom označenia dátumu kalendára, ktorý nie je vlastný iným slovanským textom ruskej proveniencie – kalendy (názov prvého dňa v mesiaci starovekého rímskeho kalendára).⁷¹

Opis zbitia Borisových sluhov je blízko opisu zbitia Václavovho sprievodu v Prvej slovanskej svätovaclavskej legende.⁷² Sviatopolkovi komplici, ktorí zabili Gleba, sa k nemu vrátia rovnakým spôsobom ako vrahovia Ľudmily k Drahomíre – prinášajú „dobré správy“.⁷³

Glebovo telo, pohodené vrahmi, a telo Ľudmily, sprevádzajú zázračné javy – nad telom zavraždeného Gleba, rovnako ako nad telom zavraždenej kňažnej, sa noci zázračne zapalujú svetlá.⁷⁴ Po porážke Sviatopolka a obsadení trónu v Kyjeve Jaroslav slávnostne preniesol Glebovo telo do Vyšgorodu a pochoval ho vedľa Borisa. Podobne aj Václav, ktorý si posilnil svoju kniežaciu moc, preniesol telo Ľudmily, predtým pochované na Te-tine, do Prahy.⁷⁵ Neporušenosť pozostatkov Gleba zodpovedá neporušenosti pozostatkov Václava a v oboch prípadoch autor upozorňuje na zázračnosť tohto javu.⁷⁶

Za povšimnutie stojí aj podobnosť v ich posmrtných skutkoch. Zázraky v 11. storočí neboli ešte neoddeliteľnou súčasťou životopisov, takže táto zhoda je založená na „výpožičke“ autora Rozprávania zo svätovaclavských legiend. V Prvej slovanskej sväto-

⁶⁹ РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1921, s. 118.

ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*. Москва: Художественная литература, 1978, s. 287, 289.

⁷⁰ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 295; РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 97.

⁷¹ РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, s. 97; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 289.

⁷² ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века)*, s. 173; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 289.

⁷³ РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*, s. 19; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 295.

⁷⁴ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 295; РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*, s. 21; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, стр. 295, 297.

⁷⁵ РЕКАР, Josef. *Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova*, s. 24, 26; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 297, 299.

⁷⁶ РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности*, стр. 99; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. *Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века*, s. 299.

václavskej legende nie je osobitná časť venovaná posmrtným zázrakom Václava – obsahuje iba zázrak, spojený s krvou umučeného, ktorá tri dni nechcela vsiaknuť do zeme.⁷⁷ Ale v Druhej slovanskej svätováclavská legende sú už prezentované vo významnom počte. V nej sa okrem zázraku neporušenosti pozostatkov a zázrakov, spojených s prenesením relikvií do kostola svätého Víta, udáva sedem ďalších zázrakov: oslobodenie väzňov kvôli ohováraniu, konverzia pohana na kresťanskú vieru, neporušenosť tela Václavovho verného služobníka, zázrak prepustenia väzňov zlým sudcom, zázrak uzdravenia slepej a vyschnutej ruky, zázrak prepustenia dlžníka a uzdravenia chromého.⁷⁸

Zároveň aj Boris aj Gleb sa predstavujú (podľa príkladu Václava) ako ideály spravodlivého kniežat'a, ktorý sa stará o obnovenie spravodlivosti aj po svojej smrti. Ukazuje sa, že tieto literárne výpožičky úzko súvisia s vytváraním štátnej ideológie panujúceho rodu. Pomoc svätých pri ochrane pred nepriateľmi pozorujeme v Rozprávaní aj v Kristiánovej legende.⁷⁹

Textovým porovnaním textov Rozprávania a svätováclavských legiend, takto možno dôjsť k záveru, že autor Rozprávania sa nedržal iba vo všeobecnosti naratívneho plánu, ale požičal si aj množstvo detailov a dokonca aj výrazov (úvod s krátkou genealógiou, motív vyhnanstva, podnecovanie sprisahancov k bratovraždám, očakávanie mučeníctva kniežat, chvála cností svätých, nalákanie brata klamom, dvojité stretnutie bratovraha s konšpirátormi, sprisahanie diabla, pomenovanie bratovraha „druhý Kain“, varovanie mučeníkov pred nebezpečenstvom priaznivcami, priaznivci, motív rannej bohoslužby pred smrťou, príprava vraždy, verný služobník, modlitba mučeníkov pred smrťou, dátacia smrti svätých, vražda kniežacieho sprievodu, prívlastky sprisahancov, návrat vrahov ich pánovi, nájdenie tela – sprevádzané zázračnými javmi, osud bratovrahov a ich spojencov, slávnostné prenesenie relikvií, zázrak neporušenia relikvií a následné zázraky, ako aj pomoc svätých pri ochrane svojej krajiny).

8. Záver

Hlavným zdrojom pre autora Rozprávania o Borisovi a Glebovi bola najpravdepodobnejšie Prvá slovanská svätováclavská legenda. Autor Rozprávania však aj široko použil Druhú slovanskú svätováclavskú legendu a Kristiánovu legendu, čo jednoznačne dokazuje vplyv hagiografických textov o sv. Václavovi na vznik Rozprávania a o Borisovi a Glebovi a vzájomné kultúrne vzťahy medzi českým štátom a Kyjevskou Rusou v 11. storočí. Možnosť vplyvu ruských textov o Borisovi a Glebovi na formovanie českých legiend o sv. Václavovi sú samozrejme vylúčené, pretože Rozprávanie o Borisovi a Glebovi sa datuje do 11. storočia a legendy o Václavovi siahajú už do 10. storočia. Preložená literatúra obohatila vývoj literatúry Kyjevskej a neskôr aj Moskovskej Rusi, množstvom nových techník

⁷⁷ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века), s. 173.

⁷⁸ ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. X – начало XII века, s. 299.

⁷⁹ PEKAŘ, Josef. Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova, s. 55; ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века, s. 295, 297.

rétorického umenia, žánrov, symbolov a obrazov. Literatúra Rusi sa zas odvd'ačila zachovaním mnohých starodávnych pamiatok českej cirkevnoslovanskej literatúry. V tejto súvislosti vzniklo aj Rozprávania o Borisovi a Glebovi, nevyhnutné pre ich kanonizáciu. Hlavným zdrojom pri jej písaní (okrem iných) boli jednoznačne hagiografické texty o sv. Václavovi českého pôvodu. Nejde len o sformovanie príbehu Borisa a Gleba podľa vzoru Václava, ale aj samotný text Rozprávania obsahuje množstvo pasáží, ktoré svedčia o autorovej znalosti českých textov, nielen cirkevnoslovanských ale aj latinských. Výsledok komparácie českých legiend o sv. Václavovi s Rozprávaním o Borisovi a Glebovi možno sformulovať nasledovne:

a) Autor (alebo autori) Rozprávania poznali texty o sv. Václavovi a použil ich ako predlohu nielen naratívneho plánu príbehu, ale aj preberaním konkrétnych obrazov a miestami celých pasáží, ale prepracoval ich reáliám miesta a času kyjevských svätcov.

b) Tento spis, napísaný podľa svätováclavských legiend, nezodpovedá byzantským vzorom (čo by vzhľadom k teritóriu vzniku mal) autor nenazval zvyčajným termínom „život“ ale „rozprávania“.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Kosmova kronika česká. Praha: Kosmas, 1972.

PEKAŘ, Josef. Život a umučení svatého Václava a báby jeho sv. Ludmily. Dle sepsání Křišťanova. Praha: Ladislav Kuncíř, 1921.

ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Библиотека литературы Древней Руси. Том 2 (XI – XII века). Санкт-Петербург: Наука, 1999.

ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Памятники литературы Древней Руси 1. Начало русской литературы. XI – начало XII века. Москва: Художественная литература, 1978.

ЛИХАЧЁВ, Дмитрий Сергеевич. Повесть временных лет. Санкт-Петербург: Наука, 1996.

РОГОВ, Александр Иванович. Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности. Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы. Москва: Наука, 1970.

Literatúra

BALZER, Oswald. Genealogia Piastów. Kraków: Avalon, 2005.

BLÁHOVÁ, Emilie et al. (ed.). Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Praha: Vyšehrad, 1976.

FEDOTOV, Georgij Petrovič. Svätí staré Rusi. Lhota: nakladatelství Pavel Mervart, 2011.

JAKOBSON, Roman. Český podíl na církevněslovanské kultuře. In Co daly naše země Evropě a lidstvu 1. Praha: Evropský literární klub, 1939.

JASIŃSKI, Kazimierz. Rodowód pierwszych Piastów. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2004.

- KUCZMAN, Kazimierz – Daranowska-Łukaszewska, Joanna (ed.). Katedra krakowska w średniowieczu. Materiały sesji Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Kraków: Dejot, 1996.
- LENHOFF, Gail. The Martyred Princes Boris and Gleb: A Socio-Cultural Study of the Cult and the Texts. In *UCLA Slavic studies* 19, Columbus, Ohio: Slavica, 1989.
- MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, Smilja. Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia. In *Continuity and Change*. In *Balkanica* 37, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti SANU – Balkanološki institut, 2006. <https://doi.org/10.2298/BALC0637069M>
- MATHAUSEROVÁ, Světlá. Cestami staletí : systémové vztahy v dějinách ruské literatury. Praha: Univerzita Karlova, 1988.
- NAGIRNYI, Vitaliy (ed.). *Colloquia Russica*. Series I, vol. 6: Rus' and Countries of the Latin Culture (10th–16th C.). Publication from the 6th International Scientific Conference, Krakow, 26th – 28th November 2015. Krakow: Jagiellonian University, 2016.
- Svatováclavsky sborník*. Vydaný na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého 1. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934.
- VAŠICA, Josef. Raný kult českých svatců v cizině. In *Co daly naše země Evropě a lidstvu* 1. Praha: Evropský literární klub, 1939.
- WISZEWSKI, Przemyslaw. *Domus Boleslai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- БУГОСЛАВСКИЙ, Сергей Алексеевич. *Текстология древней Руси 2. Древнерусские литературные произведения о Борисе и Глебе*. Москва: Издательство Языки славянских культур, 2007.
- ВАШИЦА, Иосеф et. al. Каковы были связи древней русской литературы с литературами западных славян? In *Сборник ответов на вопросы по литературоведению (IV Международный съезд славистов)*, Москва: Изв. АН СССР, 1958.
- ГУДЗИЙ, Николай Калининвич et al. (ed.). *Сборник ответов на вопросы по литературоведению (IV Международный съезд славистов)*. Москва: АН СССР, 1958.
- ИКОННИКОВ, Владимир Степанович. *Опыт русской историографии. Томъ второй. Книга первая*. Киев: Тип. Императорского Университета св. Владимира, 1908.
- ИЛЬИН, Николай Николаевич. *Летописная статья 6523 года и ее источник (Опыт анализа)*. Москва: Издательство АН СССР, 1957.
- ЛАНЦЕВА, Анна Михайловна. *Культ святого Вацлава: чешская идентичность и христианская универсальность*. In *Вестник славянских культур*, 2014, гоđ. 33, љ. 3.
- НИКОЛЬСКИЙ, Николай Константинович. *К вопросу о следах мораво-чешского влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи*. In *Вестник Академии Наук СССР*, 1933, љ. 8 – 9.

- ОРЛОВ, Александр Сергеевич et al. (ed.). История русской литературы 1, Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1941.
- ПАРАМОНОВА, Марина Юрьевна. Святые правители Латинской Европы и Древней Руси: сравнительно-исторический анализ вацлавского и борисоглебского культов. Москва: ИВИ РАН, 2003.
- РОДОССКИЙ, Алексей Степанович. Описание 432-х рукописей, при надлежащих Санкт-Петербургской духовной академии и составляющих её первое по времени собрание. Санкт-Петербург: Тип. А. О. Башкова, 1893.
- РОЗОВ, Николай Николаевич. Из истории русско-чешских литературных связей древнейшего периода. In Лихачев, Дмитрий Сергеевич (ed.). Труды Отдела древнерусской литературы АН СССР. том 23. Ленинград: Наука 1969, s. 71 – 85.
- ФЛОРОВСКИЙ, Антоний Васильевич. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X – XVIII вв). Praha: Nakladatelství slovan-skeho ustavu, 1935.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com